

Αλέξανδροι:

01

Θησαυρός
Κορίνθου
(Πελοπόννησος),
1930 (IGCH 77).
Απόκρυψη
θησαυρού:
τελευταίο τέταρτο
4ου αι. π.Χ.
Περιέχει χρυσούς
στατήρες Φιλίππου
Β' και Αλεξάνδρου
Γ'. Νομισματικό
Μουσείο Αθηνών.
Φωτ.: Μ.
Σκιαδαρέσης.

ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΝΟΜΙΣΜΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

—Η κυκλοφορία τους σε θησαυρούς

Με τα χιλιάδες τάλαντα που βρήκε αποταμιευμένα από τους Πέρσες βασιλείς, ο Αλέξανδρος έκοψε χρυσά και αργυρά νομίσματα σε μεγάλες ποσότητες, τους «Αλεξάνδρους». Η τεράστια παραγωγή αλλά και ο αποθησαυρισμός χρυσών «Αλεξάνδρων» μειώθηκαν κατακόρυφα μετά τα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ., καθώς ο χρυσός που είχε εισρεύσει στη Μακεδονία επενδύθηκε σε πολυτέλεια και δεν παρέμεινε στην εγχρήματη οικονομία. Οι περισσότεροι χρυσοί θησαυροί βρέθηκαν στη Βαλκανική, κρυμμένοι από Θράκες μισθοφόρους στο δρόμο της επιστροφής.

ΣΟΦΙΑ ΚΡΕΜΥΔΗ

Διευθύντρια Ερευνών, Τομέας Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας,
Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

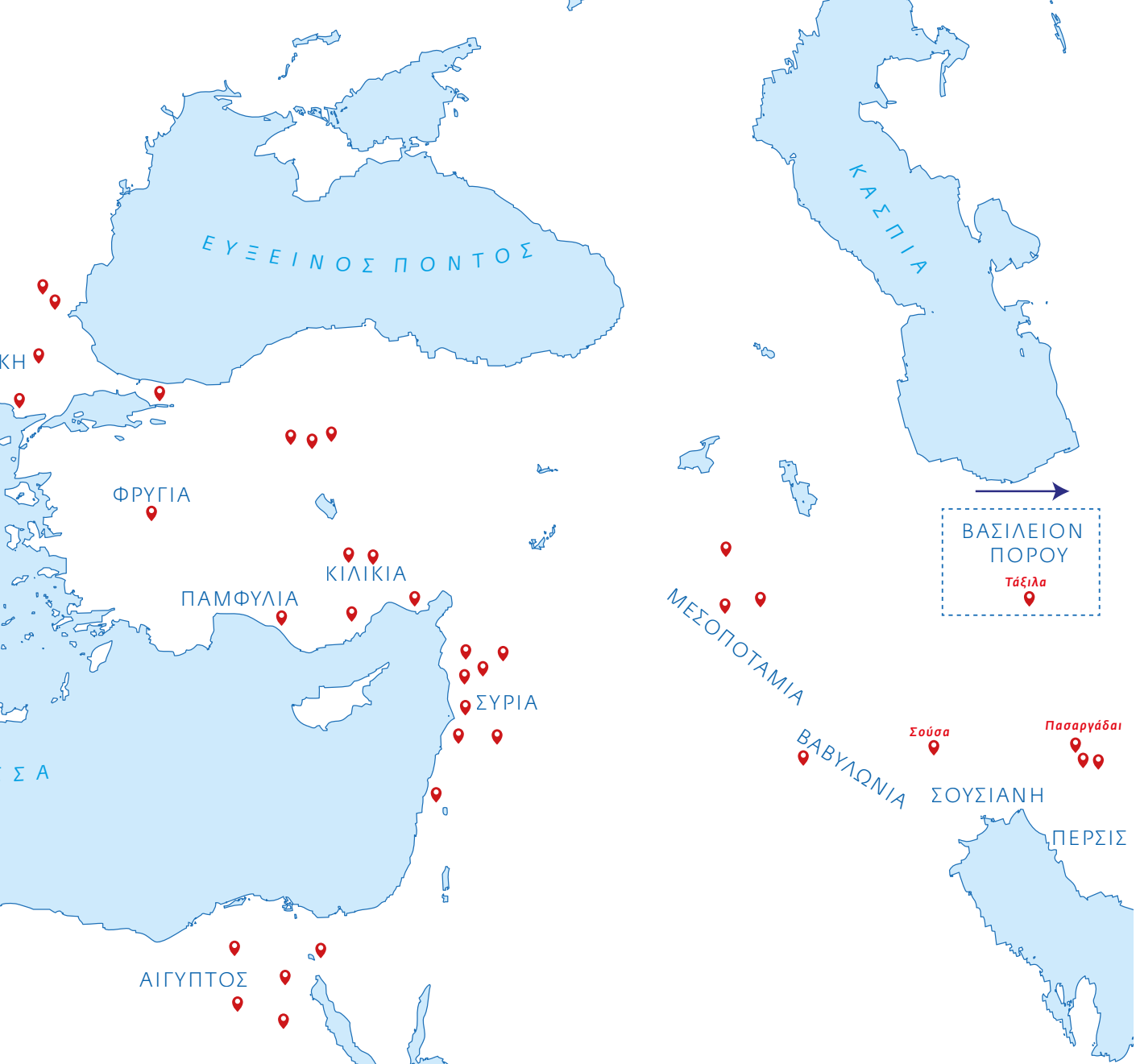

02

Σημεία εύρεσης
θησαυρών με
«Αλεξάνδρους». Από
το βιβλίο *Νόμισμα και
Νομισματική*, Αθήνα
1996, σ. 116–117.

Η ΚΑΤΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ και η αντικατάστασή του από τα ελληνιστικά βασίλεια άλλαξαν ριζικά τη μορφή του αρχαίου κόσμου. Μεταξύ του 334 π.Χ., όταν ο Αλέξανδρος ξεκίνησε την ασιατική εκστρατεία, και του 330 π.Χ., οπότε και κατέλαβε τις πρωτεύουσες του Περσικού Βασιλείου, από τα περσικά θησαυροφυλάκια έπεσαν σταδιακά στα χέρια του 180.000 τάλαντα. Σε αντίθεση με τους Πέρσες βασιλείς, οι οποίοι αποταμίευαν τον πλούτο τους, ο Αλέξανδρος χρησιμοποίησε το πολύτιμο μέταλλο για να κόψει μεγάλες ποσότητες χρυσών και αργυρών νομισμάτων που, κυρίως μέσω των στρατιωτικών πληρωμών, διοχετεύθηκαν στην κυκλοφορία. Με τον τρόπο αυτό, η ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορούσε αυξήθηκε σημαντικά.

Εγκαταλείποντας τη μακεδονική παράδοση αιώνων, ο Αλέξανδρος επέλεξε για τα νομίσματά του τον ισχυρότερο σταθμητικό κανόνα της εποχής, τον αττικό¹, παράδειγμα που ακολούθησαν και οι υπόλοιποι ηγεμόνες της Ελληνιστικής περιόδου, με εξαίρεση τους Πτολεμαίους στην Αίγυπτο. Οι χρυσοί και αργυροί «Αλέξανδροι», όπως ονομάζονται τα νομίσματα του Αλεξάνδρου στις αρχαίες πηγές, άρχισαν να κόβονται κατά τη διάρκεια της ασιατικής εκστρατείας στις πόλεις που σταδιακά κατακτούσε ο μακεδονικός στρατός, καθώς και στα μεγάλα νομισματοκοπεία της Μακεδονίας, την Αμφίπολη και την Πέλλα. Στα νεοκατακτημένα εδάφη τα νέα αυτά νομίσματα είτε αντικαθιστούσαν τις κοπές σατραπών και τοπικών βασιλέων, είτε κόβονταν παράλληλα με τα νομίσματα ανεξάρτη-

των πόλεων. Έως το θάνατο του Αλεξάνδρου, οι «Αλέξανδροι» κόβονταν σε συνολικά 26 νομισματοκοπεία² δημιουργώντας έτσι ένα «ενιαίο» ισχυρό νόμισμα για τη νεοσύστατη αυτοκρατορία του. Μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου τα νομίσματά του συνέχισαν να κόβονται σε μεγάλες ποσότητες από τους Διαδόχους κατά τη διάρκεια των εμφυλίων πολέμων, συχνά σε νέα νομισματοκοπεία. Αλλά και μετά τη διάσπαση του κράτους του Αλεξάνδρου και την ίδρυση των ελληνιστικών βασιλείων οι νομιμοποιημένοι πλέον ηγεμόνες συνέχισαν να κόβουν «Αλεξάνδρους» παράλληλα με τις δικές τους κοπές. Όπως προκύπτει από το πλήθος των νομισματικών θησαυρών που έχουν διασωθεί, αυτοί οι «Αλέξανδροι» συνέχισαν να χρησιμοποιούνται καθ' όλη τη διάρκεια του 3ου αιώνα π.Χ. Μετά

τα μέσα του ίδιου αιώνα, όταν τα αποθέματα των «Αλεξάνδρων» σε κυκλοφορία άρχισαν να μειώνονται και τα νομίσματα που κυκλοφορούσαν είχαν πλέον φθαρεί από την υπερβολική χρήση, ένας σημαντικός αριθμός πόλεων, κυρίως στη Μικρά Ασία, τη Μαύρη Θάλασσα, τη Φοινίκη και την Πελοπόννησο, άρχισαν να παράγουν πάλι νομίσματα με το βάρος και τους τύπους του «Αλεξάνδρου». Τα νομίσματα αυτά χρησιμοποιούνταν για πληρωμές μισθοφόρων ή άλλων περιοδευόντων τεχνιτών και κατασκευαστών, και δίνονταν επίσης ως εγγυήσεις σε δάνεια. Παράλληλα, τα εγχώρια νομίσματα χρησιμοποιούνταν στις τοπικές αγορές. Οι «Αλέξανδροι» αποτέλεσαν το διεθνές νόμισμα του ελληνιστικού κόσμου έως τα μέσα περίπου του 2ου αιώνα π.Χ. Μόνο στην περιοχή γύρω από τη Μαύρη

03

04

03

Τετράδραχμο
Αλεξάνδρου Γ',
Νομισματοκοπείο
Αμφιπόλεως
(Μακεδονία).
Νομισματική Συλλογή
Alpha Bank 5568.

04

Θησαυρός Επιδαύρου
(Πελοπόννησος), 1977
(CH 7.64, CH 9.129).
Απόκρυψη θησαυρού:
αρχές 3ου αι. π.Χ.
Περιέχει χρυσούς
στατήρες Φιλίππου Β',
Αλεξάνδρου Γ',
Φιλίππου Γ',
Λυσιμάχου (:),
Σελεύκου Α',
Δημητρίου
Πολιορκητή.
Νομισματικό Μουσείο
Αθηνών. Φωτ.: Β.
Βουτσάς.

05

Διπλός στατήρας
Αλεξάνδρου Γ',
Νομισματοκοπείο
Αιγών (:)(Μακεδονία).
Νομισματική Συλλογή
Alpha Bank 66.

06

Στατήρας
Αλεξάνδρου Γ',
Νομισματοκοπείο
Αμφιπόλεως
(Μακεδονία).
Νομισματική Συλλογή
Alpha Bank 2144.

Θάλασσα παράγονταν και αποθησαυρίζονταν «Αλεξάνδρου» έως και τον 1ο αιώνα π.Χ.

Οι νομισματικοί θησαυροί μάς δίνουν πλήθος πληροφοριών για την κυκλοφορία και τη χρήση των «Αλεξάνδρων» στον ελληνιστικό κόσμο. Έχουν δημοσιευθεί περισσότεροι από 450 θησαυροί που περιέχουν νομίσματα του Αλεξάνδρου³, ενώ πολλοί ακόμη παραμένουν αδημοσίευτοι. Σε ό,τι αφορά τους θησαυρούς από πολύτιμο μέταλλο, πρέπει καταρχάς να παρατηρήσει κανείς πως τα δύο μέταλλα, χρυσός και άργυρος, αποθησαυρίζονταν συνήθως χωριστά. Η διαφορά της αξίας των δύο μετάλλων ήταν μεγάλη, η αναλογία χρυσού προς άργυρο ήταν 1/10 στα χρόνια του Αλεξάνδρου⁴, και φαίνεται πως τα δύο μέταλλα προορίζονταν για άλλου είδους πληρωμές, είχαν δηλαδή διαφορετικούς αποδέκτες.

Έως τα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ. χρυσά νομίσματα του Αλεξάνδρου παράγονταν σε μεγάλες ποσότητες σε νομισματοκοπεία διασκορπισμένα σε όλη την έκταση της αυτοκρατορίας του, στη Μακεδονία, τη Μ. Ασία, την Κύπρο, τη Συρία, τη Φοινίκη, την Αίγυπτο, την Κυρήνη αλλά και σε νομισματοκοπεία ανατολικά του Ευφράτη. Η εντατική και διαδομένη κοπή χρυσών «Αλεξάνδρων» συμπίπτει με την περίοδο της εκστρατείας των Μακεδόνων εναντίον της Περσικής Αυτοκρατορίας, αλλά και με την περίοδο των συγκρούσεων μεταξύ των Διαδόχων. Από τις αρχές του 3ου αιώνα π.Χ., η παραγωγή χρυσών «Αλεξάνδρων» βαίνει σταδιακά μειούμενη και μετατοπίζεται προς την περιοχή της Μαύρης Θάλασσας, έως ότου, από τα τέλη του ίδιου αιώνα, χρυσοί «Αλεξάνδρου» παράγονταν αποκλειστικά στην Οδησσο και τη Σινώπη⁵.

Η κυκλοφορία των νομισμάτων αυτών στους θησαυρούς δίνει πολλές επιπρόσθετες πληροφορίες για τη χρήση τους. Καταρχάς στην πλειονότητά τους χρυσοί θησαυροί έχουν αποκρυβεί στη Μακεδονία και, κυρίως, στις περιοχές της Βαλκανικής βορείως της Μακεδονίας όπου κατοικούσαν διάφορα θρακικά φύλα, ενώ παρόμοιοι θησαυροί από τη Μ. Ασία ή τη Φοινίκη είναι σπανιότεροι. Οι θησαυροί από τον ελληνικό χώρο, για τους οποίους υπάρχουν περισσότερες πληροφορίες, περιλάμβαναν νομίσματα που είχαν κοπεί στη Μακεδονία, τη Μ. Ασία, την Κύπρο, τη Φοινίκη, αλλά και στην Αλεξάνδρεια ή τη Βαβυλώνα. Οι παραπάνω παρατηρήσεις για τη γεωγραφική προέλευση αλλά και τη σύνθεση των θησαυρών έχουν οδηγήσει τους μελετητές στο συμπέρασμα πως οι χρυσοί στατήρες πρέπει να μεταφέρθηκαν στα Βαλκάνια

05

06

07

Δραχμή
Αλεξάνδρου Γ',
Νομισματοκοπείο
Μιλήτου (Ιωνία).
Νομισματική Συλλογή
Alpha Bank 5537.

08

Δραχμή Φιλίππου Γ',
Νομισματοκοπείο
Κολοφώνος (Ιωνία).
Νομισματική Συλλογή
Alpha Bank 5659.

09

Τετράδραχμο
Φιλίππου Γ',
Νομισματοκοπείο
Αράδου (Φοινίκη).
Νομισματική Συλλογή
Alpha Bank 5654.

10

Τετράδραχμο
Δημητρίου
Πολιορκητή με τύπους
Αλεξάνδρου Γ',
Νομισματοκοπείο
Τύρου (Φοινίκη).
Νομισματική Συλλογή
Alpha Bank 9024.

με τους Θράκες μισθοφόρους οι οποίοι, μετά το τέλος των πολέμων, επέστρεφαν στην πατρίδα τους. Οι λίγοι θησαυροί χρυσών «Αλεξάνδρων» που χρονολογούνται μετά τα μέσα του 3ου αιώνα π.Χ. έχουν αποκρυβεί σε περιοχές γύρω από τη Μαύρη Θάλασσα και έχουν συνδεθεί με πληρωμές σε κελτικά φύλα.

Οι θησαυροί με χρυσούς «Αλεξάνδρους» περιείχαν πολύ συχνά και σημαντικό αριθμό χρυσών στατήρων του Φιλίππου Β', πολλοί από τους οποίους ήταν μεταθανάτιοι. Ειδικότερα, στους πρωιμότερους θησαυρούς, οι στατήρες του Φιλίππου είναι πολυπληθέστεροι από αυτούς του Αλεξάνδρου. Ο θησαυρός από την Κόρινθο (IGCH 77), για παράδειγμα, με χρονολογία απόκρυψης το 323 π.Χ., περιείχε 10 στατήρες του Αλεξάνδρου και 41 του πατέρα του, ενώ η εικόνα από το θησαυρό της Μένδης (CH 10.40), που καταχώθηκε την ίδια χρονιά, είναι παρόμοια. Οι στατήρες του Φιλίππου Β' κόβονταν στη Μακεδονία από τα μέσα της βασιλείας του και συνέχισαν να παράγονται παράλληλα με τους «Αλεξάνδρους», τόσο κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Αλεξάνδρου Γ' όσο και κατά τη διάρκεια της βασιλείας των διαδόχων του, Φιλίππου Γ' και Αλεξάνδρου Δ'. Οι στατήρες αυτοί, γνωστοί ως «Φιλίππειοι», κυκλοφόρησαν πολύ στη Βαλκανική, ιδίως σε περιοχές βορείως της Μακεδονίας. Λόγω της μεγάλης τους αποδοχής συνέχισαν να κόβονται μετά το θάνατο του αρχικού τους εκδότη και ο όρος «Φιλίππειος» κατέληξε να χρησιμοποιείται για όλα τα χρυσά νομίσματα αττικού βάρους, σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμη και για αυτά του Αλεξάνδρου. Οι στατήρες του Φιλίππου συνέχισαν να αποκρύβονται σε θησαυρούς καθ' όλη τη διάρκεια του 4ου αιώνα π.Χ. αλλά από τις αρχές του επόμενου αιώνα οι «Αλεξάνδρου» επικράτησαν. Ο θησαυρός από το Marko Topolovo (IGCH 853) στη σημερινή Βουλγαρία, για παράδειγμα, με χρονολογία απόκρυψης 285–275 π.Χ., περιείχε 106 χρυσά νομίσματα από τα οποία 63 ήταν του Αλεξάνδρου και μόνο 22 του Φιλίππου Β'. Την ίδια εποχή άρχισαν να εμφανίζονται στους θησαυρούς μαζί με τους «Αλεξάνδρους», σε περιορισμένους πάντα αριθμούς, χρυσά νομίσματα και άλλων ηγεμόνων της Ελληνιστικής περιόδου, όπως του Λυσιμάχου, του Σελεύκου Α' και Β', του Δημητρίου ή του Αντιγόνου Γονατά, και όλα ακολουθούσαν τον αττικό σταθμητικό κανόνα.

Η τεράστια παραγωγή αλλά και ο αποθησαυρισμός των χρυσών «Αλεξάνδρων» σημείωσαν κατακόρυφη πτώση μετά τα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ. Οι τεράστιες ποσότητες χρυσού που μετα-

τράπηκαν σε νόμισμα και διοχετεύθηκαν στις αγορές δεν παρέμειναν στην εγχρήματη οικονομία για περισσότερο από μία γενιά. Η γενιά που πλούτισε από τις εκστρατείες και επέστρεψε στη Μακεδονία επένδυσε αυτόν τον πλούτο σε έναν πολυτελή τρόπο ζωής που ανιχνεύεται από την αρχαιολογική έρευνα. Εάν, πριν από τον Αλέξανδρο, οι μακεδονικοί τάφοι υπήρξαν προνομιακός τρόπος ταφής της βασιλικής οικογένειας, από τα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ. η συνήθεια της ταφής των νεκρών σε μνημειακά υπόγεια κτίσματα επεκτάθηκε σε ανώτερους αξιωματούχους και στρατιωτικούς, αδιαμφισβήτητη ένδειξη του απότομου πλουτισμού τους. Αλλά και πέραν των πολυτελών και μνημειακών ταφικών κτισμάτων, το πλήθος των πολύτιμων κοσμημάτων και σκευών από τα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ. που βρέθηκαν στη Μακεδονία αποτελούν αδιάψευστους μάρτυρες μιας κοινωνίας που άλλαξε τρόπο ζωής αποκτώντας συνήθειες που διέφεραν σημαντικά από εκείνες των προγόνων της. Είναι φανερό πως το χρήμα, ειδικά ο χρυσός, που εισέρρευσε στη Μακεδονία μετά το πέρας της εκστρατείας του Αλεξάνδρου επενδύθηκε σε πολυτέλεια και δεν παρέμεινε στην κυκλοφορία με την αρχική μορφή του.

Σε αντίθεση με τα χρυσά νομίσματα, οι αργυροί «Αλεξάνδρου» συνέχισαν να παράγονται αλλά και να αποθησαυρίζονται έως τα μέσα του 2ου αιώνα π.Χ. ή, σε ορισμένες περιοχές, και αργότερα. Οι «Αλεξάνδρου», όπως και τα υπόλοιπα βασιλικά νομίσματα του αττικού σταθμητικού κανόνα, κυκλοφορούσαν ελεύθερα σε όλα τα ελληνιστικά βασίλεια, με εξαίρεση το Πτολεμαϊκό Βασίλειο στην Αίγυπτο. Μετά το 310 π.Χ. ο Πτολεμαίος Α' μείωσε το βάρος των τετραδράχμων του από 17,2 γρ. σε 14,2 γρ., απαγορεύοντας παράλληλα την κυκλοφορία του «ξένου» νομίσματος στην επικράτειά του. Αυτό οδήγησε σε ένα «κλειστό» νομισματικό σύστημα που δυσκόλευε τις εμπορικές συναλλαγές, αλλά επέτρεπε στην κεντρική εξουσία να συγκεντρώνει πλούτο, καθώς οι κάτοχοι «Αλεξάνδρων» ήταν υποχρεωμένοι να τους ανταλλάσσουν με τα ελαφρύτερα τοπικά νομίσματα. Το ιδιότυπο αυτό σύστημα αποτυπώνεται και στους νομισματικούς θησαυρούς: ενώ έως τα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ. γνωρίζουμε δέκα θησαυρούς με «Αλεξάνδρους» από την Αίγυπτο, από τους οποίους μάλιστα οι εννέα έχουν χρονολογηθεί έως το 310 π.Χ., για ολόκληρο τον 3ο αιώνα π.Χ. γνωρίζουμε μόνο δύο και για τον 2ο αιώνα π.Χ. κανέναν. Η εικόνα αυτή των νομισματικών θησαυρών επιβεβαιώνει αυτό που γνωρίζουμε και από άλ-

07

08

09

10

11

Θησαυρός Ουγγρί Αχαΐας (Πελοπόννησος), 1892 (IGCH 121). Απόκρυψη θησαυρού: περίπου 300 π.Χ. Περιέχει χρυσούς στατήρες Φιλίππου Β' και Αλεξάνδρου Γ', αργυρά τετράδραχμα Αλεξάνδρου Γ' και τετράδραχμα Αθηνών. Νομισματικό Μουσείο Αθηνών. Φωτ.: Β. Βουτσάς.

λες πηγές, ότι δηλαδή οι «Αλέξανδροι» σταμάτησαν να κυκλοφορούν στην Αίγυπτο μετά το 300 π.Χ.

Ωστόσο, η Αίγυπτος ήταν η εξαίρεση. Από όλο τον υπόλοιπο ελληνιστικό κόσμο, τη Βαλκανική, τη μητροπολιτική Ελλάδα, τη Μαύρη Θάλασσα, τη Μικρά Ασία, τη Συρία, τη Φοινίκη και την πέραν του Ευφράτη Ανατολή σώζεται πληθώρα νομισματικών θησαυρών με αργυρούς «Αλεξάνδρους». Οι θησαυροί αυτοί περιείχαν, κατά κύριο λόγο, τετράδραχμα και, δευτερευόντως, δραχμές, οι οποίες είχαν ευρεία κυκλοφορία ανεξαρτήτως του τόπου κοπής τους. Ο θησαυρός της Μεσσήνης (IGCH 95, απόκρυψη 305–300 π.Χ.), για παράδειγμα, περιείχε 29 «Αλεξάνδρους», εκ των οποίων από ένας από τα νομισματοκοπεία της Αμφίπολης, της Σίδης, της Ταρσού, της Σαλαμίνας της Κύπρου, της Μυριάνδρου, της Αράδου, της Άκης, της Βίβλου και της Αλεξάνδρειας, δύο από το νομισματοκοπείο της Βύβλου, 17 από το νομισματοκοπείο της Βαβυλώνας και ένα από αδιάγνωστο νομισματοκοπείο. Είναι προφανές πως

πρόκειται για τις οικονομίες κάποιου στρατιώτη που πληρώθηκε στη Βαβυλώνα και στο δρόμο της επιστροφής μάζεψε μερικά ακόμη νομίσματα. Ωστόσο, στον λίγο προγενέστερο θησαυρό της Ανδρίτσαινας (IGCH 83, απόκρυψη 315–310 π.Χ.), οι «Αλέξανδροι» των μακεδονικών νομισματοκοπειών αποτελούσαν την πλειονότητα, καθώς έχουμε 45 «Αλεξάνδρους» από μακεδονικά νομισματοκοπεία και μόνο 53 από όλα τα άλλα. Είναι φανερό πως, σε αυτή την περίπτωση, έχουμε να κάνουμε με θησαυρό που σχηματίστηκε στον ελλαδικό χώρο. Εάν, αντίστοιχα, εξετάσουμε ένα θησαυρό από τη Μικρά Ασία, όπως, για παράδειγμα, το θησαυρό που βρέθηκε στο Karadege Menki (CH 10.245, απόκρυψη 325–300 π.Χ.), μια μικρή πόλη βόρεια της Σμύρνης, όχι μακριά από τα μικρασιατικά παράλια, θα δούμε ότι η εικόνα και εκεί είναι ανάλογη. Από τα 134 τετράδραχμα του Αλεξάνδρου που περιέχει, 23 είναι από τη Μακεδονία, 47 από τη Βαβυλώνα, ενώ τα υπόλοιπα 64 προέρχονται από διάφορα νομισματοκοπεία της Μικράς Ασίας, της Συρίας, της Φοινίκης, της Αιγύπτου και

της πέραν του Ευφράτη Ανατολίας. Εάν, ωστόσο, τα τετράδραχμα και οι δραχμές του Αλεξάνδρου, ανεξαρτίτως του τόπου παραγωγής τους, κυκλοφορούσαν ελεύθερα στην εκτεταμένη αυτοκρατορία του αλλά και στα ελληνιστικά βασίλεια που τη διαδέχθηκαν, δεν ίσχυε το ίδιο και για τις άλλες αργυρές υποδιαίρεσεις. Τα σπάνια δεκάδραχμα και τα αντίστοιχα δίδραχμα που κόπηκαν, σε μικρούς αριθμούς, στο νομισματοκοπείο της «Βαβυλώνας» κατά τα τελευταία έτη της βασιλείας του Αλεξάνδρου, ή λίγο μετά, δεν έχουν βρεθεί σε θησαυρούς έξω από τα εδάφη της Βαβυλωνίας, κάτι που μαρτυρεί πως αποτέλεσαν ένα είδος τοπικού νομίσματος.

Σε ορισμένες περιοχές, όπως η Μικρά Ασία, η Αίγυπτος και η Κύπρος, οι θησαυροί «Αλεξάνδρων» των τελευταίων δεκαετιών του 4ου αιώνα π.Χ. ήταν σχεδόν αμιγείς, δεν περιλάμβαναν δηλαδή, παρά εντελώς περιστασιακά και σε αμελητέο αριθμό, τοπικά νομίσματα. Οι «αμιγείς» αυτοί θησαυροί περιλάμβαναν συνήθως μεγάλο αριθμό νομισμάτων, γεγονός που δείχνει ξεκάθαρα πως έχουμε να κάνουμε με ποσά που προέρχονται από σεβαστές πληρωμές και τα οποία οι κάτοχοί τους δεν πρόλαβαν να χρησιμοποιήσουν. Σε άλλες περιοχές αντίθετα, όπως η Θεσσαλία ή η Πελοπόννησος, οι θησαυροί με «Αλεξάνδρους» είναι συνήθως μικρότεροι σε μέγεθος και περιλαμβάνουν συχνά σημαντικό αριθμό άλλων νομισμάτων, είτε αθηναϊκών, είτε τοπικών κοπών στον αιγινητικό σταθμητικό κανόνα. Είναι φανερό πως σε αυτές τις περιπτώσεις έχουμε να κάνουμε με νομίσματα που έχουν ήδη αναμειχθεί με άλλες κοπές και ενταχθεί στη νομισματική κυκλοφορία. Στη Θράκη και στη Μακεδονία οι «Αλέξανδροι» αποκρύβονταν παράλληλα με τα ελαφρύτερα νομίσματα του Φιλίππου Β'.

Από τις αρχές του 3ου αιώνα π.Χ. αρχίζουν να εμφανίζονται στους αργυρούς θησαυρούς των «Αλεξάνδρων» και νομίσματα των υπόλοιπων ηγεμόνων της Ελληνιστικής περιόδου, του Λυσιμάχου, των Αντιγονιδών, των Σελευκιδών και, σε πολύ μικρότερο βαθμό, των Πτολεμαίων. Τα νομίσματα αυτά, ωστόσο, αποτελούσαν πολύ μικρό ποσοστό του συνόλου, καθαρή απόδειξη πως οι «Αλέξανδροι» συνέχιζαν να είναι το κυρίαρχο νόμισμα του ελληνιστικού κόσμου. Τα νομίσματα των Σελευκιδών απαντούν σε σημαντικό αριθμό σε θησαυρούς «Αλεξάνδρων» από την επικράτεια του Σελευκιδικού Βασιλείου και, σε μικρότερο βαθμό, σε θησαυρούς από τη Θράκη, τη Μακεδονία, τη Θεσσαλία, τη Συρία και τη Φοινίκη, περιοχές στις οποίες έδρασαν οι

Σελευκίδες κατά τον 3ο αιώνα π.Χ., ενώ απουσιάζουν εντελώς στους θησαυρούς από την κεντρική Ελλάδα και την Πελοπόννησο. Τα νομίσματα των Αντιγονιδών απαντούν, σε μικρούς γενικά αριθμούς, σε θησαυρούς «Αλεξάνδρων» από τη Θεσσαλία, τη Μακεδονία, την Κεντρική Ελλάδα, τη Θράκη, τη Συρία και τη Φοινίκη, ενώ στην Πελοπόννησο και τη Μικρά Ασία βρίσκονταν, αρχικά, μόνο νομίσματα του Δημητρίου Πολιορκητή. Οι «Αντίγονοι» διέσχισαν τη Μεσόγειο, κυρίως στις δύο τελευταίες δεκαετίες του 3ου αιώνα π.Χ. Ευρύτερη κυκλοφορία από τα νομίσματα των Σελευκιδών και των Αντιγονιδών είχαν τα νομίσματα του Λυσιμάχου, τόσο αυτά που κόπηκαν κατά τη διάρκεια της ζωής του όσο και οι εκδόσεις τους μετά το θάνατό του, κάτι που καταδεικνύει πως οι «Λυσιμάχοι» αποτέλεσαν ένα δεύτερο «διεθνές νόμισμα» του ελληνιστικού κόσμου, αν και πολύ πιο περιορισμένο από τους «Αλεξάνδρους». Τα νομίσματα των Ατταλιδών, αντίθετα, κυκλοφόρησαν, μαζί με τους «Αλεξάνδρους», αποκλειστικά σε θησαυρούς από τη Μικρά Ασία και σε λίγους από τη Μεσοποταμία. Από τις παραπάνω παρατηρήσεις φαίνεται ότι τα νομίσματα των βασιλέων δεν απέκτησαν ποτέ την ίδια διάδοση με τους «Αλεξάνδρους», παρόλο που ακολουθούσαν τον ίδιο σταθμητικό κανόνα.

Τα μεγάλα αποθέματα των αργυρών «Αλεξάνδρων» που βρίσκονταν σε κυκλοφορία κατά τη διάρκεια του 3ου αιώνα π.Χ. κάποια στιγμή άρχισαν να εξαντλούνται. Αυτό οδήγησε σε μια δεύτερη φάση παραγωγής αργυρών «Αλεξάνδρων» κατά το τελευταίο τέταρτο του 3ου αιώνα π.Χ., που παρουσίαζαν, ωστόσο, σημαντικές διαφοροποιήσεις από τους παλαιότερους. Εκδίδουσες αρχές αυτών των κοπών ήταν συνήθως αυτόνομες πόλεις, και όχι ηγεμόνες όπως παλαιότερα, οι οποίες και φρόντιζαν να δηλώσουν την ταυτότητά τους με χαρακτηριστικά σύμβολα ή μονογράμματα με τα αρχικά της πόλης. Οι νέοι αυτοί «Αλέξανδροι» κυριάρχησαν στους θησαυρούς του τέλους του 3ου και του α' μισού του 2ου αιώνα π.Χ., παρόλο που αυτοί περιλάμβαναν, σε μικρούς αριθμούς, και πολύ φθαρμένα νομίσματα που είχαν κοπεί 100 ή 150 χρόνια νωρίτερα. Σε αυτή την τελευταία φάση παραγωγής και κυκλοφορίας τους οι «Αλέξανδροι» συνέχισαν να λειτουργούν ως κοινό και διεθνές νόμισμα του ελληνιστικού κόσμου, μόνο που, σε ορισμένες περιπτώσεις, η κυκλοφορία τους περιορίστηκε αρκετά. Οι «Αλέξανδροι» που κόπηκαν στην Πελοπόννησο για τη χρηματοδότηση του Κλεομενικού Πολέμου στα τέλη του 3ου αιώνα π.Χ.,

12

Θησαυρός Κυπαρισσίας (Πελοπόννησος), 1892–93 (IGCH 76). Απόκρυψη θησαυρού: τέλη 4ου αι. π.Χ. Περιέχει αργυρά τετράδραχμα Φιλίππου Β' και Αλεξάνδρου Γ' μαζί με νομίσματα της Λάρισας, των Οπουντίων Λοκρών, των Θηβών, της Ιστιαίας και της Σικυώνος. Νομισματικό Μουσείο Αθηνών. Φωτ.: Β. Βουτσάς.

για παράδειγμα, δεν μετακινήθηκαν εκτός Πελοποννήσου παρά μερικές δεκαετίες αργότερα. Ακόμη πιο χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των όψιμων «Αλεξάνδρων» των πόλεων της Μαύρης Θάλασσας, που είχαν περιορισμένη κυκλοφορία και λειτούργησαν ως τοπικό νόμισμα επιβιώνοντας έως τον 1ο αιώνα π.Χ.

Στις σημαντικές στρατιωτικές, πολιτικές και οικονομικές αλλαγές του 2ου αιώνα π.Χ. με τη βαθμιαία επέκταση των Ρωμαίων στην Ανατολική Μεσόγειο οφείλονται η σταδιακή μετεξέλιξη του ελληνιστικού κόσμου και το τέλος του «κοινού» του νομίσματος. Την πολιτική, στρατιωτική και οικονομική αποδυνάμωση των Αντιγονιδών και των Σελευκιδών μετά τις σημαδιακές ήττες τους στις Κυνός Κεφαλές (197 π.Χ.) και στην Απάμεια (188 π.Χ.) αντιστοίχα, ακολούθησε η σταδιακή προσάρτηση των εδαφών των ελληνιστικών βασιλείων στο ρωμαϊκό κράτος, διαδικασία που κράτησε περισσότερο από έναν αιώνα.

Σε αυτήν την περίοδο που συνήθως αποκαλείται «Υστερη» Ελληνιστική, οι «Αλέξανδροι» παραχώρησαν σταδιακά τη θέση τους στις στεφανηφόρες κοπές διαφόρων πόλεων στη Βαλκανική αλλά και τη Μικρά Ασία, σημαντικότερες από τις οποίες ήταν οι νέες αθηναϊκές κοπές με το χαρακτηριστικό στεφάνι γύρω από την παρδοσιακή γλαύκα στον οπισθότυπο. Μετά την κατάλυση του Μακεδονικού Βασιλείου το 168 π.Χ., οι Ρωμαίοι παρέδωσαν στην Αθήνα τον έλεγχο του σημαντικού εμπορικού κέντρου της Δίλου, θέλοντας με αυτόν τον τρόπο να πλῆξουν τους εχθρικούς προς αυτούς Ροδίους. Ωστόσο, ούτε τα νέα αθηναϊκά νομίσματα ούτε καμία από τις υπόλοιπες στεφανηφόρες κοπές των «ύστερων» ελληνιστικών χρόνων απέκτησαν ποτέ το μέγεθος ή το εύρος της κυκλοφορίας των «Αλεξάνδρων». Ο πραγματικός διάδοχος των «Αλεξάνδρων» υπήρξε το νόμισμα της νέας αυτοκρατορίας, το ρωμαϊκό δηνάριο.

Σημειώσεις

- 1 Ο αττικός σταθμητικός κανόνας, που βασιζόταν στην αργυρή δραχμή των 4,2 γρ., είχε καθιερωθεί από τους Αθηναίους ως ο διεθνής σταθμητικός κανόνας. Στη Μακεδονία τον εισήγαγε πρώτος ο πατέρας του Αλεξάνδρου, Φίλιππος Β', αλλά μόνο για τα χρυσά νομίσματα.
- 2 Αμφίπολη, Πέλλα (Μακεδονία), Λάμψακος, Άβυδος, Μαγνησία, Μίλητος, Σάρδεις, Σίδη, Νάγιδος, Ταρσός (Μ. Ασία), Αμαθος, Κίτιον, Κούριον, Πάφος, Σαλαμίς (Κύπρος), Δαμασκός, Ιεράπολις, Μυριάνδρος (Συρία), Άκη, Άραδος, Βύβλος, Κάρνη, Σιδών (Φοινίκη), Μέμφις (Αίγυπτος), Βαβυλών, Σούσα (Ανατολή).
- 3 Αυτό τον αριθμό δίνει ο Price 1991, σ. 46. Πιο πρόσφατες δημοσιεύσεις στηρίζουν την άποψη ότι ο συνολικός

αριθμός των δημοσιευμένων θησαυρών από πολύτιμο μέταλλο πρέπει να πλησιάζει τους 500. Βλ. de Callatay (υπό έκδ.): 75 θησαυροί χρυσών νομισμάτων. Tselekas (υπό έκδ.): 261 θησαυροί αργυρών νομισμάτων για την περίοδο 323–225 π.Χ. Stefanaki (υπό έκδ.): 140 θησαυροί αργυρών νομισμάτων για την περίοδο 225–100 αι. π.Χ. Συνολικά 476 θησαυροί, στους οποίους πρέπει κανείς να προσθέσει και τους αργυρούς θησαυρούς της περιόδου 336–323 π.Χ.

- 4 Ένας χρυσός στατήρας αττικού βάρους (8,6 γρ.) ισοδυναμούσε με 50 αττικά τετράδραχμα (17,2 γρ.) ή με 200 αττικές δραχμές (4,3 γρ.).
- 5 Βλ. Price 1991, σ. 72–76.

Βιβλιογραφία

Συντομογραφίες

IGCH: *Inventory of Greek Coin Hoards*, New York 1973.

CH: *Coin Hoards*, τόμοι 1–10, London 1982–2010.

de Callatay (υπό έκδ.): de Callatay Fr., «Apparition, utilisation et disparition de l'or monnayé au nom d'Alexandre le Grand: une monétisation massive sans croissance économique?», στο S. Kremydi / M.–Chr. Marcellesi (επιμ.), *Les Alexandres après Alexandre: histoire d'une monnaie commune* (Μελετήματα), Αθήνα (υπό έκδ.).

Ευγενίδου / Τσέλεκας 2010: Ευγενίδου Δ. / Τσέλεκας Π. (επιμ.), «Εκ των... υπό την ρίζαν δένδρου ευρεθέντων». Αρχαίοι Ελληνικοί Θησαυροί στο Νομισματικό Μουσείο, ΥΠ.ΠΟ. – Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα 2010.

Le Rider 2003: Le Rider G., *Alexandre le Grand. Monnaie, finances et politique*, Paris 2003. (Αγγλ. μτφρ: *Alexander the Great: Coinage, finances, and policy*, Philadelphia 2007).

Price 1991: Price M. J., *The Coinage in the Name of Alexander the Great and Philip Arrhidaeus*. A British Museum Catalogue, Zurich/London 1991.

Touratsoglou 1988: Touratsoglou I., «Back to the Future. Alexander the Great's Silver and Gold in the Balkans. The Hoard Evidence», στο A. Burnett / U. Wartenberg / R. Witschonke (επιμ.), *Coins of Macedonia and Rome: Essays in Honour of Charles Hersh*, London 1988, σ. 71–101.

Touratsoglou 2000: Touratsoglou I., «The Price of Power: Drachms in the Name of Alexander in Greece (on the Thessaly/1993 Confiscation)», *Eulimene* 1 (2000), σ. 91–118.

Tselekas (υπό έκδ.): Tselekas P., «Silver Alexanders in the Balkans and the East. The hoard evidence for a century old international coinage», στο S. Kremydi / M.–Chr. Marcellesi (επιμ.), *Les Alexandres après Alexandre: histoire d'une monnaie commune* (Μελετήματα), Αθήνα (υπό έκδ.).

Stefanaki (υπό έκδ.): Stefanaki V., «La circulation des monnaies au nom et aux types d'Alexandre après 230–225 av. J.–C. en Méditerranée orientale: le témoignage des trésors», στο S. Kremydi / M.–Chr. Marcellesi (επιμ.), *Les Alexandres après Alexandre: histoire d'une monnaie commune* (Μελετήματα), Αθήνα (υπό έκδ.).